

Istraživanja radničkog pokreta i drugih povijesnih tema XIX i početka XX stoljeća (do 1918)

1. Prva su istraživanja započela prije 1961, u organizaciji koja je prethodnik Instituta. Pripremanje IV toma Istorijskog arhiva Komunističke partije Jugoslavije, »Socijalistički pokret u Hrvatskoj i Slavoniji, Dalmaciji i Istri 1892—1919« (Beograd 1950), u *Historijskom odjeljenju CK KPH* (prva redakcija knjige i uvodni pregledi o Dalmaciji i Istri — uz vanjsku suradnju sudionika u socijalističkom pokretu Josipa Petejana i Jerka Dorbića), bilo je prvi znak i rezultat interesa i za to razdoblje radničkog pokreta. — Kasnije je V. Rajčević (radi u Odjeljenju od 1952) bibliografski istraživao i radničku štampu u Hrvatskoj tog razdoblja (1958, 1963), ali taj dio bibliografije na žalost nije objavio, osim dviju jedinica.¹ — U Historijskom odjeljenju (Historijskom arhivu CK SKH, Arhivu za historiju radničkog pokreta, od 1961. Arhivu Instituta) sakupljana je memoarska građa i o ovom razdoblju.² Od fondova radničkog pokreta najzanimljiviji je za razdoblje do 1918. dio fonda SGfRJ (Savez grafičkih radnika Jugoslavije), tj. sačuvana arhiva i stampata Hrvatskog tipografskog društva. Ponešto građe ima i u još nekim fondovima. Pokušaj da se spisi Zemaljske vlade tematski podijele između dvaju arhiva nije bio stručno zasnovan (to je pokazao i pregled dijela fonda u Arhivu Instituta što su ga obavili suradnici Sekcije za radnički pokret do 1918, s analizom koju je izradila M. Despot), pa su spisi, prema principu provenijencije, vraćeni u Arhiv Hrvatske.

U razdoblju do 1961. započela je znanstveno raditi na ovom području C. Knapič-Krhen (1956—1960. u Republičkom vijeću Saveza sindikata Hrvatske, a od 1960. u Arhivu za historiju radničkog pokreta).³

2. Kad je osnovan Institut, prve zamisli o programskim zadacima obuhvatile su, u kratkim naznakama, i ovo razdoblje,⁴ a imaju trajno načelno značenje.

Unutar tadašnje organizacione jedinice »Odjel za nacionalni radnički pokret i noviju nacionalnu historiju« osnovana je — 1962 — i *Sekcija za period do 1918*, s jednom radnicom (C. Knapič-Krhen, radno područje »Štvaranje i razvoj socijaldemokratske stranke u Hrvatskoj do 1918«; naučni

¹ Usp. napomenu V. Rajčevića u *Putovima revolucije*, 3—4, 1964, 530. Spominjem ovu pojedinost, jer je potpuna i precizna stručna bibliografija radničkog pokreta u Hrvatskoj 1869—1918. i dalje otvoreno pitanje. U tome zaostajemo za historičarima nekih drugih naših zemalja (Slovenija, Srbija).

² Usp. A. Šlibar, Bibliografija.

³ Više o tom razdoblju: V. Oštrić, Bibliografija, ad 47.

⁴ Usp. niz mjesta u uvodniku i u rubrici »Iz Instituta«, *Putovi revolucije*, 1—2, 1963.

voditelj je bila *M. Gross*) i pet vanjskih suradnika. Spomenimo trojicu koji su zaista i objavljivali radove s tog područja: *D. Foretić*, *I. Beuc* i *V. Cecić*. Suradnja s Institutom bila je, može se prosuditi, jedan od poticaja u njihovom radu, koji je započeo ranije, a trajao je i dalje.⁵ *D. Foretić* je objavljivao svoje radove u Dalmaciji.⁶ *I. Beuc* je o svojoj temi objavio prilog za Simpozij o »Pregledu istorije Saveza komunista Jugoslavije« i o problemima znanstvenoistraživačkog rada na povijesti radničkog pokreta, revolucije i socijalističke izgradnje, 1963, a jedno opsežnije djelo u vlastitom izdanju 1975. godine.⁷ *V. Cecić* je za spomenuti simpozij pripremio diskusijni prilog.⁸

Nakon potanijeg prikaza »korijena« rada na tom području (potanijeg baš zbog toga da se osvijetle prvi počeci), daljnji će osvrt biti sumarniji i usredotočen na rezultate koji su sastavni dio stanja i razvitka historiografije, pristupačni su historičarima i žive u radu koji traje i nastavlja se. Ostavit ćemo po strani svuda pa i ovdje zamršen odnos između htijenja i ostvarenja, povoljnih i nepovoljnih okolnosti, znatnim dijelom zapretni u papirima koji danas jesu izvor, ali više nisu življenje.

3. Stvaranje radne skupine za istraživanje razdoblja od sredine XIX st. do prvoga svjetskog rata (nazvao sam je tako zato da joj dadem osnovnu, trajnu oznaku — druge su se okolnosti — organizacijske, statusne, planske — prilično mijenjale) postalo je moguće dolaskom još nekoliko ljudi u Institut, pa se određena jezgra mogla konstituirati 5. travnja 1963, na jednom od sastanaka s voditeljem sekcije (do početka 1964) prof. dr. Mirjanom Gross.⁹

Dvije su radnice imale već tada izrazite stručno-znanstvene profile — već oblikovane (dr. Miroslava Despot) ili u nastajanju (Fedora Bikar).

4. *Dr. M. Despot* (radila je u Institutu od 1. III 1963. do umirovljenja 30. VI 1973) razvila se kao historičar sa širokim društvenopovijesnim vidokrugom, s posebnim interesom za ekonomsku i kulturnu povijest (osobito za XVII, XVIII i XIX st.), pretežno sklona brižljivoj i širokoj heuristici, iznošenju građe, analitici.¹⁰ Pridonijela je odgoju i obrazovanju mladih

⁵ Više o njihovoj suradnji u istraživanju radničkog pokreta: *V. Oštrić*, Bibliografija, ad 47 i 65.

⁶ *D. Foretić* je taj svoj rad — »Radnički pokret u Dalmaciji od 1870. do Kongresa ujedinjenja 1919« — objavio 1970. kao vanjski suradnik Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije. I dalje je vanjski suradnik tog instituta za širu obradu te teme. Više o njemu: *K. Milutinović*, O 70-godišnjici života Dinka Foretića, *Zadarska revija*, 4/1981, 303–319, s Bibliografijom radova Dinka Foretića, 320–322.

⁷ *I. Beuc*, Radnički pokret i socijalna demokracija u Istri do 1918. godine, *Putovi revolucije*, 3–4, 1964, 164–171; isti, Istarske studije. Osnovni nacionalni problemi istarskih Hrvata i Slovenaca u drugoj polovini XIX i početkom XX stoljeća, Zagreb 1975, 383 str.

⁸ *V. Cecić*, Neka zapažanja i neki rezultati iz proučavanja radničkog pokreta u Hrvatskoj do 1918. godine, *Putovi revolucije*, 3–4, 1964, 155–163. Drugi njegovi radovi, narednih godina, nisu bili prihvaćeni i ostali su u rukopisu.

⁹ Za informacije o radu 1963–1966. v. *V. Oštrić*, Bibliografija, ad 112, a u tom tekstu: »3. Razdoblje do 1918«, 607–610.

¹⁰ U tome nalazimo zanimljivih utjecaja i poticaja Josipa Matasovića. Usp.: Spomenica Josipa Matasovića (1892–1962), Zagreb 1972, posebno *I. K[aravan]*, Riječ urednika, *M. Despot*, Josip Matasović (Vrpolje, 18. VIII 1892 – Zagreb, 10. II 1962), 3–22, i Pokušaj bibliografije radova Josipa Matasovića (1908–1955), 23–32.

radnika, produžujući na svoj način utjecaje nekih markantnijih zagrebačkih profesora (npr. J. Matasovića, J. Šidaka).

U institutskom dijelu svog rada dala je niz doprinosa ekonomskoj povijesti Hrvatske nakon ukidanja feudalnih odnosa, u kapitalističkom društveno-ekonomskom razvitku, unutar orijentacionog omeđenja od 1850. do 1914. godine. Više se bavila temama sredine XIX st. nego kasnijim razdobljima. Njezinu orijentaciju dobro pokazuju knjige, napisane u Institutu, »Industrija građanske Hrvatske 1860—1873« i »Industrija i trgovina građanske Hrvatske 1873—1880. Prilog gospodarskoj povijesti Hrvatske u doba banovanja Ivana Mažuranića«. Prvu je još mogao objaviti Institut 1970, a drugu je kasnije Jugoslavenska akademija uvrstila u seriju »Građa za gospodarsku povijest Hrvatske« (Knjiga 18, 1979). Jedan rezimirani tekst objavljen je 1975. godine.¹¹

Uz težište istraživačkog interesa na banskoj Hrvatskoj obuhvatila je različitim prilozima druge dijelove Hrvatske, od Slavonije do Istre.

Karakterističan je u njezinu radu i informativno-kritički interes za širok krug naše i inozemne literature.¹²

M. Despot dala je niz prinosa historiografiji o radništvu i radničkom pokretu, na dva načina. U njezinim ekonomskohistorijskim radovima (o povijesti industrije) nalaze se mnogi podaci o radništvu, ponajviše o njegovu broju, položaju i ekonomskoj borbi. Karakteristična je za njezin opus i skupina radova o radničkom pokretu. Iznijela je niz novih podataka o počecima pokreta (u 60-im i 70-im godinama) i o ekonomskoj borbi u narednim razdobljima (labinski rudari 1890—1910, zagrebački drvodjelci 1900—1902). Posebno je istraživala odjeke Pariske komune u Hrvatskoj.¹³

5. U Institutu je radio jedan ekonomski historičar uže specijaliziran, *dr Tomislav Timet* (od 1. II 1965. do umirovljenja, 30. XI 1968). Nastavio je istraživati povijest bankarstva u Hrvatskoj od njegovih početaka u XIX st. do drugoga svjetskog rata. U izdanjima Instituta objavio je tri rada već 1963. i 1967. Institut više nije mogao objaviti skupinu opsežnih rukopisa, analitičko-detaljističkih obilježja, protkanih golemom količinom tabe-

¹¹ Industrija građanske Hrvatske za banovanja Ivana Mažuranića 1873—1880 (Prilog gospodarskoj povijesti Hrvatske u 19. stoljeću), *Acta Historico-oeconomica Iugoslaviae*, II, 1975, 97—116. Knjigu je ocijenila M. Kolar-Dimitrijević u *Casopisu za svremenu povijest*, 3/1980, 166—169.

¹² U ovoj prilici nije moguće izraditi bibliografiju M. Despot. Dio podataka može se naći u nekim njenim radovima: Osvrt na štampanu građu i literaturu o gospodarskoj povijesti Hrvatske od 1850. do 1918 (Prilog gospodarskoj povijesti iz fondova zagrebačkih biblioteka), Prilozi za ekonomsku povijest Hrvatske, Zagreb 1967, B. Literatura, 348 i d.; Industrija... n. dj., u znanstvenom aparatu (v. u Kazalu osobnih imena, 214, 235); Industrija i trgovina... n. dj., Izvori i literatura, 12—14, Kazalo osobnih imena, 271, 289, 290. Od radova napisanih u Institutu, a objavljenih kasnije, spomenuo bih posebno ove: Tvornica duhana u Senju, njen postanak, razvoj i prestanak rada (1894—1945). Prilog privrednoj povijesti Hrvatskog primorja, *Senjski zbornik*, VI—1973—1975, 407—420; Industrija Zagreba u drugoj polovini XIX stoljeća, *Iz starog i novog Zagreba*, V, 1974, 163—175; Nekoliko podataka o prilikama u zagrebačkoj tvornici koža 70-ih godina 19. stoljeća, *Historijski zbornik*, XXIX—XXX, 1976—77 (Šidakov zbornik), 377—383. Za suradnju u ČSP v. Sadržaj I—X (1969—1978), *Casopis za svremenu povijest*, 3/1978, 156—157. Važan noviji historiografski pregled: Historiografija od 1965—1975. za hrvatsku povijest do g. 1918, IV. Razdoblje od 1790—1883 (J. Šidak), *Historijski zbornik*, XXXI—XXXII, 1978—79, 65. i d.

¹³ Podaci o tom dijelu njezina rada: V. Oštrić, Bibliografija, ad 65.

larnih i drugih kvantifikacija. To su radovi kakve može pisati samo jedan čovjek, na osnovi svojih posebnih iskustava i sklonosti. Pohranjeni su u Institutu. U historiografiji su malo upotrebljavani — citira ih, koliko znam, samo I. Karaman — a treba dodati da daljnjih specijalnih istraživanja povijesti bankarstva nemamo (osim prigodnih historijata pojedinih banaka).¹⁴

T. Timet pisao je i o socijalnim pitanjima bankovnih činovnika, a napravio je i jedan neobjavljeni ekskurs u ekonomsku borbu (štrajkaški pokret) bankovnih činovnika neposredno nakon prvoga svjetskog rata.

6. Bitan tok rada — na povijesti radničkog pokreta — konstatirali smo već u osvrtu na rad M. Despot, istraživača koji u svoj rad uključuje i radnički pokret. Drugi su nosioci tih istraživanja historičari kojima je povijest radničkog pokreta glavno područje rada. O tome je već objavljen niz obavijesti i podataka: pregled radova od 1963. do 1966. godine;¹⁵ osvrt na razdoblje od 1963. do priprema za cjelovitu povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj (u tri knjige) 1972. godine i širi historiografski pregled;¹⁶ određena diskusiona razjašnjenja o počecima i razvitku rada;¹⁷ kraći historiografski pregled o radovima 1973—1976. i dijelom do 1980. godine.¹⁸

Najprije ćemo obuhvatiti pojedine radnike.

7. C. *Knapič-Krhen* već je spomenuta (u točki 1) zbog ranijeg početka rada. U njezinu heurističkom radu karakteristično je istraživanje austrijskih (i slovenskih) izvora i literature. U radovima obuhvaća više tema radničkog pokreta u Hrvatskoj, ponajviše u Zagrebu, dijelom u njegovu unutarnjem stanju, ali pretežno u različitim vanjskim odnosima — prema Osijeku, Srbiji, a osobito prema Austriji (sa Slovenijom).¹⁹ S tema veza i suradnje prešla je i na istraživanje samog socijalističkog radničkog pokreta u Austriji (u vezi i s projektom Balkanološkog instituta SANU »Radnički pokret u jugoistočnoj Evropi«, u pet knjiga i s godišnjim konferencijama historičara radničkog pokreta u Linzu).²⁰ Treba istaći da je, stjecajem različitih okolnosti (posljednjih godina posebno zbog rada na drugim poslovima, izvan Instituta), više njezinih radova, na hrvatskom i njemačkom jeziku, ostalo u rukopisu ili šapirografirano. To vrijedi i za dio kraćih radova

¹⁴ O Timetovim radovima v. i tekst M. Kolar-Dimitrijević.

¹⁵ V. bilj. 9.

¹⁶ V. Oštrić, Bibliografija, ad 65 (Prvi dio, Organizacijska podloga, istraživanja, istraživači, 106—108 i cjelina tog rada, s inkorporiranim podacima o radnicima Instituta).

¹⁷ Isto, ad 47.

¹⁸ Isto, ad 54, str. 60.

¹⁹ Usp. tekstove na koje upozoravam u bilješkama 9, 16, 17 i 18. Za glavne novije radove v. bilj. 20.

²⁰ Usp. njezine novije radove: Austrijski socijaldemokratski časopis »Der Kampf« i jugoslavensko pitanje 1907—1914, Počeci socijalističke štampe na Balkanu, Beograd 1974, 409—415; Neke napomene o stavovima austrijske socijalne demokracije prema ratu (1908—1914), Velike sile i Srbija pred prvi svetski rat, Beograd 1976, 809—816; Neki podaci o stavovima austrijske socijalne demokracije prema istočnoj krizi, Međunarodni naučni skup povodom 100-godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i istočnoj krizi 1875—1878. godine, tom III, Sarajevo 1977, 51—56.

— Za prvu knjigu spomenutog projekta izradila je rukopis »Razvoj radničkog pokreta u Austriji od polovice XIX st. do 1890« (70 str.).

— Disertaciju »Die Sozialdemokratische Arbeiterpartei Österreichs und die Sozialdemokratie im südslavischen Raum der Donaumonarchie im Jahrzehnt vom Hainfelder bis zum Brünner Parteitag (1889—1899)« obranila je u Grazu 1974. godine.

i za nekoliko većih, uključujući i spomenuti rukopis disertacije. I ta nam istraživanja u historiografiji nedostaju. Iako je jugoslavenska historiografija o odnosima, vezama, suradnji između radničkih socijalističkih pokreta u novije vrijeme značajno proširena, bili bi potrebni novi prinosi literaturi o hrvatsko-slovensko-austrijskim odnosima. Osim toga, Institut nije objavio njezinu »Kronologiju radničkog pokreta u Hrvatskoj 1850—1914« (504 str.). I u tome u Hrvatskoj zaostajemo (kronološki su obrađeni radnički pokreti u Sloveniji, Bosni i Hercegovini i užoj Srbiji). Ipak, C. Knapić-Krhen surađivala je, s nizom jedinica, u opsežnoj »Hronologiji radničkog pokreta i SKJ 1919—1979«, Beograd 1980, u prvom tomu.

8. *Fedora Bikar* već je spomenuta zbog sudjelovanja u počecima Instituta. Radila je u njemu kao vanjski suradnik već 1962, a redovno od 1. II 1963. do 30. XI 1969. Izrazita je specifičnost — i bitno obilježje — njezina rada istraživanje mađarskih izvora i literature. Iz toga su proizlazili radovi o mađarsko-hrvatskim odnosima i vezama u sferi radničkog pokreta i o temama same mađarske povijesti.²¹ Izvan toga kruga jedan je diskusioni ekskurs (1965) u zanimljivoj temu odnosa između D. Tucovića i socijalista u Hrvatskoj.

I F. Bikar otavila je u Institutu jedan rukopis, zasnovan na istraživanju malo upotrebljavanog izvora — lista »Crvena sloboda« (Budimpešta, 1902—1905). Treba spomenuti da je određena svoja istraživanja (u radu objavljenom u »Putovima revolucije« 7—8/1966), nastavila i proširila u Novom Sadu i izradila disertaciju koju je ondje i obranila 1975. godine.²²

9. *Elza Tomac* (radila je u Institutu od 1. V 1963. do 15. I 1974), koncentrirala je istraživanja na zaokruženo razdoblje uoči prvoga svjetskog rata. Treba istaći da je dala znanstvenu historiografsku osnovicu za poznavanje socijalističkog radničkog pokreta u Hrvatskoj (u bancnoj Hrvatskoj, tj. Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije i socijalističkih sindikata) 1908—1914. koja je dotada nedostajala.²³ Na žalost, najopsežniji rad — disertacija obranjena 1973 — još nije objavljen. To je nepovoljna okolnost šireg značenja, jer otežava primjenu tih rezultata — to razdoblje, naime, sadrži probleme koji i dalje privlače veću pažnju drugih jugoslavenskih historičara radničkog pokreta (kompleks austro-ugarskog, jugoslavenskog i balkanskog pitanja). Nakon odlaska iz Instituta objavila je (1974) jedan rad o Gorskom kotaru u radničkom pokretu do 1918, dok njezina istraživanja o radničkom pokretu u Rijeci na žalost još nisu objavljena. Napominjem da ta tema nema samo lokalnopovijesno značenje, a nije još cjelovito obrađena.

10. *B. Pribić* historičar je s izrazito kulturnopovijesnim interesima. Skupinom objavljenih radova pružila je određenu osnovicu za kulturnu povijest socijalističkog radničkog pokreta u Hrvatskoj, zasnovanu na jednom

²¹ Podaci se mogu naći u tekstovima koje spominjem u bilješkama 9 i 16. Povrh toga treba posebno spomenuti opsežni rad o E. Szabóu: Uloga Ervina Szabóa u radničkom pokretu Mađara i nemađarskih naroda Ugarske od 1900. do 1918, Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije, 5, 1963, 223—346.

²² Nacionalna politika socijalističkih pokreta na području šire Ugarske od osnivanja Socijaldemokratske Partije Ugarske do propasti Austro-Ugarske Monarhije, 1900—1918 (doktorska disertacija), Novi Sad 1975. Nije još objavljena.

²³ V. Oštrić, Bibliografija, ad 65 (Drugi dio, 116, 128, 129).

dijelu izvora u banskoj Hrvatskoj, što pruža još neke istraživačke mogućnosti.

Dala je pojedine doprinose i drugim temama hrvatske historiografije. Unutar kulturne povijesti, s doprinosima povijesti nacionalno-političkih i socijalnih ideja, nalazi se i njen rad o Naprednoj omladini i Modernoj. Treba zabilježiti i jedan političkopovijesni ekskurs — rad o srpskom pitanju u Hrvatskom saboru 1861. godine.²⁴

Niz prikaza i osvrtu rezultat su praćenja stranih časopisa i literature.

11. Povijest građanskih stranaka i građanske politike u Hrvatskoj u značajnom razdoblju od 1860. do 1880. godine bila je radno područje *dr Vere Cilige* koja se oblikovala kao historičar ranije (usp. njenu knjigu »Slom politike Narodne stranke [1865–1880]«, Zagreb 1970), a u Institutu je nastavila raditi na tom području (od 1. II 1971. do umirovljenja). Objavljivala je rasprave i polemičke radove u Časopisu za suvremenu povijest i u Historijskom zborniku.²⁵

12. To isto razdoblje hrvatske povijesti istražuje se u Institutu na još jednom području: povijest Hrvatsko-slavonske Vojne krajine, u završnoj etapi — do sjedinjenja s banskom Hrvatskom. Ta je istraživanja *Mirko Valentić* nastavio u Institutu od 1971. godine. Osnovni je rezultat disertacija, objavljena 1981. godine. U radu povezuje političkopovijesni i društvenopovijesni pristup, u širem rasponu od strukture krajiškog društva do krajiškog pitanja u politici vodećih činitelja Habsburške Monarhije.

Taj pristup uključuje i različite aspekte nacionalno-integracionih procesa Hrvata i Srba u Vojnoj krajini.

13. Nastavljajući i s tim dijelom svog rada M. Valentić je unio i povijest Gradišćanskih Hrvata u šire radno područje Instituta.²⁶

Slično kao i kod M. Despot, napomenimo da radovi M. Valentića sežu i u rana stoljeća novog vijeka (XVI, XVII i XVIII) i u prvu polovicu XIX stoljeća.

14. Neki su radovi V. Cilige i M. Valentića, u svom hrvatskosrpskom i južnoslavenskom sklopu, ujedno i prinosi balkanističkoj problematici, a neki njegovi radovi, kako je rečeno, ulaze i u historiografiju nacionalno-integracionih procesa. Ovdje bih spomenuo i jedan rad u kojem ima i jednog i drugog (V. Oštrić, Bibliografija, ad 22).

15. Glavni se doprinosi povijesti građanske politike u Hrvatskoj odnose, kako smo vidjeli, na razdoblje do 1880, 1881. godine. Doba do 1914. obuhvaćeno je ponekim radovima (o Naprednoj omladini, o Seljačkoj stranci — B. Pribić, Bibliografija, o pravaškom razdoblju Čopićeva života — V. Oštrić, Bibliografija, ad 26). Kraće je vrijeme bilo i istraživanja

²⁴ Usp. B. Pribić, Bibliografija.

²⁵ Sadržaj I–X (1969–1978), *Časopis za suvremenu povijest*, 3/1978, 155. Historiografija od 1965–1975. za hrvatsku povijest do g. 1918, IV. Razdoblje od 1790. do 1883, (*J. Šidak*), *Historijski zbornik*, XXXI–XXXII, 1978–79, 74 i d. Osim toga: V. Ciliga, O pogledima Milorada Ekmečića na hrvatsku povijest, *Jugoslavenski istorijski časopis*, 3–4/1975, 161–169.

²⁶ Usp.: M. Valentić, Bibliografija: K tome: M. Valentić, Vojna krajina i pitanje njena sjedinjenja s Hrvatskom 1849–1881, Zagreb 1981, Bilješka o piscu i Izvod iz bibliografije, 354.

slobodnog zidarstva u Hrvatskoj, razumljivo u širim crtama u XIX i početku XX stoljeća (od početaka u XVIII st. do sloma 1940, 1941).²⁷

16. U glavnom toku svog rada V. Oštrić je nastojao postupno obuhvatiti radnički pokret u Hrvatskoj u vremenskoj cjelini od njegovih začetaka do transformacije u prvom svjetskom ratu i neposrednom poslijeratnom vremenu, u prostornoj cjelini koju čine svi dijelovi Hrvatske u dualističkoj Monarhiji i u tematskoj cjelini svih komponenata i oblika radničkog pokreta kao složene društvene pojave, s relacijama pokreta prema stanju i razvitku Hrvatske, prema antagonističkim i alternativnim činocima (u vezi s tim, npr., istraživanja protusocijalističkih radničkih skupina i proturječnosti u nevelikoj, ali signifikantnoj tipografskoj skupini), prema južnoslavenskim i drugim saveznicima (odatle neke motivacije u istraživanju veza i odnosa u socijalističkim radničkim pokretima), prema narednim etapama povijesti socijalizma na jugoslavenskom prostoru (interes za probleme i historiografiju daljnjih razdoblja u nekim tekstovima), shvaćajući »stanje historiografije« i na svom radnom području kao dinamičnu strukturu koja se uvijek mijenja, a neprestano je otvorena u raznim smjerovima (u vezi je s tim raznolikost tema i tekstova).

17. Pošto smo naznačili individualne profile, navest ćemo neke podatke o skupnom radu na povijesti radničkog pokreta (na drugim područjima skupnog rada nije bilo). Kao i na drugim područjima znanstvenog rada, ne bi se moglo reći da je došlo do većeg napretka u timskom radu. Ipak, neki praktični poticaji dali su i poneke praktične rezultate.

Prvi je takav poticaj bio spomenuti (u točki 2) simpozij u povodu »Pregleda istorije Saveza komunista Jugoslavije« (1963). S priložima različitog značaja i značenja sudjelovali su F. Bikar, V. Oštrić, B. Pribić, M. Despot (v. Putovi revolucije, 3—4, 1964).

Druga je zajednička akcija bila svečana akademija u Institutu, 23. XI 1964, u povodu 100. obljetnice Prve internacionale, 90. obljetnice lista »Radnički prijatelj — Der Arbeiterfreund« i 70. obljetnice Socijaldemokratske stranke u Hrvatskoj i Slavoniji. Priloge su dali H. Šarinić, F. Bikar, C. Knapič-Krhen i V. Oštrić (i još neki tekstovi M. Gross, F. Bikar, V. Oštrića, C. Knapič-Krhen, E. Tomac ispunili su velik dio Putova revolucije 5, 1965).

Korisne poticaje dali su znanstveni skupovi u povodu 100. obljetnice Radničkog obrazovnog društva u Osijeku 1967 (sudjelovali su: M. Despot s dva rada, V. Oštrić i C. Knapič-Krhen)²⁸ i 100. obljetnice »Radenika« u Beogradu 1971 (sudjelovali su: M. Despot, V. Oštrić, B. Pribić i C. Knapič-Krhen svojim radovima, a Despot i Oštrić i priložima diskusiji).²⁹

Na poticaj M. Despot i urednika S. Draganića radnici sekcije pripremili su čitav broj časopisa *Kaj* (3/1973) posvećen stogodišnjici Zagrebačkog radničkog društva i 70. obljetnici smrti Dragutina Kalea (svi tekstovi i iz-

²⁷ M. Švab, Pregled literature o ulozi slobodnih zidara u povijesti hrvatskih zemalja, *Casopis za suvremenu povijest*, 2/1978, 69—92.

²⁸ V. Oštrić, Bibliografija, ad 5, 58 i 127.

²⁹ Isto, 15, 48; B. Pribić, Bibliografija.

bor ilustracija). Sudjelovali su V. Oštrić (s tri priloga), M. Despot, B. Pribić, C. Knapič-Krhen (s tri priloga).³⁰

Međunarodni kulturnohistorijski simpozij »Mogersdorf 74« o radničkim pokretima Hrvatske, Slovenije, Austrije i Mađarske od njihovih početaka do 1918 (u Sisku 1974) potakao je neke doprinose B. Pribić, V. Oštrića i C. Knapič-Krhen.³¹

Na više znanstvenih skupova sudjelovalo je po dvoje suradnika.

Daljnje su zajedničke poticaje davali pojedini projekti. Na savjetovanju historičara radničkog pokreta do 1918. u Ljubljani 1967. sudjelovali su i suradnici sekcije.³²

U povodu pripremanja povijesti hrvatskog naroda u više knjiga sudjelovali su na Savjetovanju o problemima i zadacima povijesnih istraživanja u Hrvatskoj, u Zagrebu 1971. godine.³³

Dosta je zajedničkog rada bilo u razdoblju pripremanja projekta za povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj, u tri knjige (do 1945), i savjetovanja o tim pitanjima (1972). Nešto je od te dokumentacije objavljeno,³⁴ a drugo čeka obnovu rada na tom projektu. U već spomenutom (točka 7) jugoslavenskom projektu »Radnički pokret u Jugoistočnoj Evropi« (u pet knjiga — tri za razdoblja do 1918) sudjelovali su C. Knapič-Krhen i V. Oštrić, ali taj projekt duže stagnira (njegova bi obnova pružila zanimljive mogućnosti zajedničkog rada).

U nekoliko novijih zajedničkih projekata s nosiocima u Institutu i izvan njega sudjeluje, stjecajem različitih okolnosti, samo jedan suradnik sekcije. 18. U današnjem sastavu sekcija za razdoblje do 1918. ima svoje mjesto u Institutu i u OOUR-u za znanstvena istraživanja, ali ne čini radnu grupu u pravom smislu te riječi. Daje individualne doprinose. C. Knapič-Krhen još je od organiziranja VII samoupravne interesne zajednice za znanost na drugim poslovima (tajnica zajednice, a zatim njezine skupštine). B. Pribić i M. Valentić rade na drugim temama hrvatske povijesti (povijesti Hrvatske): srpska Napredna omladina, odnosno Struktura društva u Vojnoj krajini u XIX stoljeću, Srpske političke stranke u Hrvatskoj do 1918. i Prometna integracija Hrvatske u XIX stoljeću. V. Oštrić nastavlja rad koji je formuliran u točki 16. Određena težišta rada važna su tema socijalističkog radničkog pokreta u Hrvatskoj za transformacije 1914—1919. i aktualni širi projekti (Historija SKJ u jednoj knjizi, Povijest KPH—SKH, također u jednoj knjizi). Prvi je od njih u zaključnoj fazi, drugi je još na početku. Neke druge zamisli koje postoje pokazuju da će udio zajedničkih projekata i dalje biti znatan i značajan. U svim etapama povijesti socijalizma u Hrvatskoj i Jugoslaviji razdoblje od sredine XIX st. do prvoga svjetskog rata i poraća ima svoje mjesto.

³⁰ V. Oštrić, Bibliografija, ad 11, 12, 76; B. Pribić, isto.

³¹ V. Oštrić, Bibliografija, 18, 136 i 147; B. Pribić, isto.

³² V. Oštrić, Bibliografija, 128.

³³ Isto, 132.

³⁴ Rasprava o problemima pisanja sinteze povijesti radničkog pokreta u Hrvatskoj, *Casopis za suvremenu povijest*, 3/1973, 113—160. S. Stajčić, Značajan pothvat zagrebačkih historičara. Radi se na projektu sinteze povijesti radničkog i komunističkog pokreta u Hrvatskoj, *Front*, XXIX, 1973, br. 3, 19. januar, 16—17.